

Slovenska inteligenca na splošno, ki je spremljala novo slovensko buržoazijo, ni ustrezala liku Frana Levstika, temveč je v svojem bistvu ohranila staroslovenskega duha. Aškerc, ki je morda obetal nadaljevati Levstikovo pot, pa je svoje herojske slovenske želje oslonil na jalovi slovenski liberalizem, je pesniško in idejno končal — tragikomično... (Dalje sledi.)

V kadunji

Prežihov Voranc

Nekoga dne je kmet iz soseske pripeljal na naše dvorišče nenavadno vprego: dva močna vola sta vlekla gare, na katerih je bila stara, že odslužena kadunja za skubljenje svinj, polna raznih cunj. Na vzglavju, tik za živinskimi repi, se je pa videla kuštrava glava, katere lasje so bili za moškega predolgi, a za žensko prekratki. Tudi obraz je bil kaj čuden in na prvi pogled ni bilo mogoče spoznati, ali je v cunje zakopani človek moški ali ženska in ali je mlad ali star; le oči, ki so radovedno strmele po dvorišču, so bile iz mladega in živega ognja.

Kmet se je nekaj časa oziral naokrog, upajoč, da se bo le pokazal kak domačin; ko pa nikogar ni mogel pričakati, je zaklical:

„Kje pa ste ljudje? Dobardev¹ sem vam pripeljal k hiši!“

Domači smo bili v hiši in smo skriti za rože opazovali vprego na dvorišču. Čez nekaj časa je oče pogledal mater, mati pa očeta — razumela sta se: kmet jima je pripeljal občinsko revo, ki je menda že leto dni živela na soseski na ta način, da so jo srenjani vozili od hiše do hiše ali prav za prav od hleva do hleva. Potem smo vsi skupaj stopili na dvorišče.

„Dobardev sem vam pripeljal“, je ponovil kmet z rahlo lokavim obrazom.

Oče in mati sta še vedno molčala; on se še ni mogel odločiti, kako stališče naj zavzame, medtem ko materi itak ni bilo mnogo za berače; razen tistih, ki jih je sama poznala. Prvi se je zganil oče.

„Kako vendar,“ se je obotavljal, „jaz sem vendar le najemnik in nisem obvezan sprejemati dobrih delov...“

Mati pa je bila takoj ostrejša:

„Kaj bo moral zdaj že siromak siromaka vzdrževati...?“

Kmet z vprego, ki je bil precej zamožen ter občinski odbornik, se je sprva popraskal po tilniku, nato pa rekel:

„Dobrih del se vendar ne bosta branila? Zdaj imata priložnost...“

Toda oče se ni dal kar tako.

„Za take reči bi bil dober, na občini pa kot najemnik nimam nobene besede.“

Videč, da je odpor naših proti taki vrsti dobrih del precej resna zadeva, vsaj resnejša, kot si je sprva predstavljal, je kmet napel druge strune.

¹ Dobro delo, s katerim si lahko prislužiš nebesa.

„Poglejta, je pač križ s temi dobrimi deli. Kaj si hočemo, ko so pa tudi reveži na svetu. Jaz sem siroto zdaj že drugič imel pri hiši. Moral bi jo imeti štiri-najst dni, pa sem jo imel tri tedne. Poglejta, kaj si hočemo...! V naši občini je okrog sto posestnikov, toda med njimi kakih trideset kajžarjev, ki pod kapom še toliko prostora nimajo, da bi svojo potrebo opravili. Kam naj jo vtaknejo? Vidva imata pa v najemu celo hišo, imata polje in živino, zakaj bi si še vidva ne pomagala s kakim dobrim delom.“

Kmet je znal sukati jezik. Bil je znan skopuh in bi moral po vrstnem redu imeti občinsko revo v resnici štiri tedne pri hiši, a jo je že po treh tednih spet naložil na gare in odpeljal po občini.

Ves čas razgovora med mojimi starši in med vsiljivim kmetom je „dobar-dev“, to je človek v kadunji na garah, nepremično ležal pod cunjami. Njegove velike, žive oči so bile uprte nekam daleč pod nebo in zdelo se je, kakor da se ga razgovor onkraj gar sploh ne tiče, kajti niti ena poteza na rejenem, ove-nelem licu se ves čas pogajanj ni spremenila.

Po kratkem pomisleku je oče pogledal mater, mati očeta in spet sta se tiho razumela. Prva se je obrnila h kmetu mati:

„Ali je to tista Zvodnikova avša?“

„Kdo pa drug.“

„Koliko časa jo naj imam pri hiši?“ je pobaral oče.

„En teden, če jo imate, bo že lepa reč,“ je odvrnil kmet, pa takoj naglo pristavil: „Če jo pa delj obdržite, bo še lepše za vas.“

Do takrat ni razen nas otrok, ki smo radovedno strmeli v debelo, zabuhlo glavo v kadunji, okrog katere sta vola neprenehoma mahala in opletala z repi, nihče drugi niti pomrdnil na človeka v garah. Vedli so se, kakor da bi bila na vozilu kaka brezčutna ali mrtva stvar. Tedaj je vprašala mati:

„Ali je kaj sitna? In pri jedi izbirčna?“

Kmet se ni mogel vzdržati smeha:

„He, he! Jé še koj vse od kraja. Včasih jo res prime, da začne sitnariti, toda zato je šiba tukaj. Potem se hitro ukoji...“²

Šele tedaj so vsi trije pogledali proti kadunji in oče in mati sta kratko, a prodorno premerila to, kar je bilo videti od sirote na garah. Tudi zdaj se človek pod cunjami ni zganil in lice je ostalo topo, nespremenjeno. Kakor sta bila kratka pogleda mojih staršev, tako sem kot desetleten šolar le opazil, da nista niti trohe usmiljena, ampak prej sovražna. Tudi pogled bogatega kmeta ni bil prijazen, toda oči mojih staršev so ga še prekašale.

Mene je pri tem zbadlo pri srcu. Zbadlo zaradi tega, ker sem bil, čeprav še otrok, od staršev navajen sočutja do revežev in mi je bila zavest, da smo sami reveži, prav za prav brezdomovinci in tlačani, že takrat močno vrasla. Zdaj pa tako odkritje, taka sprememba! Takrat seveda nisem mogel razumeti, da zoprnost, ki je švignila iz očetovih in materinih oči, ni bila odsev kakega

² upokoji.

pravega, resničnega prezira ali sovraštva do občinske reve na garah, temveč da je bil to le izraz trenutnega bridkega samospoznanja svoje lastne usode; mogoče strah pred lastno temno bodočnostjo, ki jima je zdaj, ob pogledu na to revo, tako nazorno in z vso goloto stopila pred oči... Zabuhli obraz na garah pa se tudi pod temi pogledi ni zganil.

Tedaj je kmet začel siliti:

„Kam pa jo bosta dala? Moram hitro nazaj, ker imam ljudi na njivi.“

„Kar na parno, saj še ni premrzlo,“ je odgovoril oče in že stopil h garam, razvozljal verigo, ki je zadrževala kadunjo na garah, potegnil ležišče proti sebi in ga nato zadenski zgrabil za ušesa stranic. Kmet je medtem kadunjo zgrabil za ušesi pri vzglavju, nakar sta jo odnesla po mostu na parno.

„Kako je lahko, kot bi bila kadunja prazna,“ se je začudil oče, misleč pri tem na debelušni obraz, ki je molel iz cunj. Mati in mi otroci smo molče šli za nosačema. Na parni sta odložila breme v prazen kot, da je bilo vzglavje obrnjeno proti vratom.

„Na, tukaj boš lepo za vetrom!“ je pohvalil prostor kmet in ne da bi pogledal bitje v kadunji, naglo izginil na dvorišče. Mogoče zategadelj, ker je ta nepremični obraz tudi v njem vzbujal neprijetne občutke ter mu razburjal vest.

Z dvorišča se je začulo naravnavanje verige ter očetov glas:

„Kam naj jo potem zapeljem?“

„K Habru!“ je odgovoril kmet in pognal voli. Haber je bil naš najbližji sosed. In kakor bi se šele zdaj spomnil, je dodal: „Sicer pa mislim, da več kakor še enkrat ne bo prišla naokoli...“

Ko se je vrnil oče na parno, smo molče opazovali novi družinski prirastek, ki se še vedno ni zmenil za nas, pač pa so tiste velike, modre oči začele tavati po prašnem stropu iz trhljih podnic. Nas otroke je trla zmeraj hujša radovednost, kajti kaj podobnega še ni bilo pri hiši, dasiravno ni manjkalo beračev, ki so pri nas prečestokrat iskali prenočišča. Nenadoma je mati pristopila h kadunji in vprašala s strogim glasom:

„Ali imaš kaj teh počasnih?“

Odgovora ni bilo, namesto tega pa so se ozrle v mater velike, vprašujoče oči.

„Če imaš kaj uši?“ je mati malo mehkeje ponovila vprašanje.

Kakor bi se človek v kadunji šele zdaj zavedel vprašanja, se je nabrekla glava zganila in mater je zadel osupel pogled, ki ga je pa koj spreletelo nekaj bolestrnega. Kmalu se je bolečina razlila po vsem velikem obrazu, ki se je nagubal v nešteto žalostnih potez, nakar je bitje v kadunji na ves glas presunljivo zajokalo. Medtem ko prej razen glave ni bilo videti drugega uda, se je zdaj prikazalo dvoje bledih, ohlapnih rok, ki sta zakrili obraz.

Jok je bil tako žalosten in tako bridek, da nas je vse presunilo in smo otroci skoraj otrpnili. In čim dlje je trajal jok, tem presunljivejši je postajal.

„O-o-o-jej, o-o-o-jej...“

Med prsti so polzele čudno debele, svetle solze na prsi, ki so bile pokrite s cunjami. Teh solz je toliko, da je umazana brča³ pod vratom postala mokra. In čudno: čeprav je bil jok silno boleč in krčevit, vendar ni bil sunkovit, ampak enakomeren in zlit v en sam zategnjen glas.

Tedaj se je mati sklonila nad kadunjo.

„Zakaj se pa dereš?“⁴

Jokajoče bitje ni odgovorilo, ampak je dalje vekalo.

„Mogoče pa je lačna?“ je menil oče.

Brez besed je mati zapustila parno in odšla proti hiši. Mi smo pa z očetom ostali na parni. Kmalu se je mati vrnila s skledo mleka in kosom kruha. Bitje v kadunji je vekalo z nezmanjšano bolečino. Mati ji je ponudila jed, rekoč:

„Za sedaj nimam drugega; vzemi, mleko je še toplo.“

Toda zaman je molila posodo proti kadunji, človek v njej se ni zganil, ampak je jokal kar naprej. Ali je bila temu kriva zavest grenke življenjske usode, ki se je ob prihodu k novim tujim ljudem spet prebudila, ali pa je bila kriva materina opomba o ušeh? Ne tega ne onega ni bilo mogoče uganiti in zaman smo čakali, da se človek v kadunji ukoji. Naposled smo vsi prepadeni drug za drugim zapuščali parno; toda pred tem težkim, enakomernim jokom se ni bilo mogoče nikamor skriti, povsod nas je dosegel in preganjal.

Že koj prihodnji dan sem zvedel od matere zgodbo bitja na parni. Bila je to tako imenovana Zvodnikova avša, hči neke Zvodnikove hčere, ki je bila že v rani mladosti izginila iz občine in odšla v mesto. Kakih dvajset let ni bilo o njej ne duha ne sluha in vsa srenja je že pozabila nanjo. Le sem in tja se je nanjo spomnila kaka znanka, ki ji je doma trdo šlo, prepričana, da je „lepa Zvodnikova Tona“, kakor so jo zaradi njene nenavadne lepote imenovali doma, v mestu našla svojo srečo.

Zato pa je tem porazneje učinkovala novica, ki se je nekega dne razširila po občini:

„Zvodnikovo Tono so pripeljali iz mesta...“

Za občino ni nikoli nič dobrega pomenilo, kadar se je kak star občan po dolgih letih vrnil iz tujih krajev. Vendar so imeli občani vselej upanje, da breme ne bo predolgo trajalo, kajti taki neprijetni popotniki so bili navadno stari, izčrpani in že blizu groba. Pri Toni pa je nesreča bila dvakratna: prvič je bila šele komaj dobrih štirideset let stara in drugič ni mogla več hoditi, ampak so jo morali voziti od hiše do hiše.

Kaj se je Toni v mestu prav za prav zgodilo, dolgo ni bilo mogoče izvedeti. Uradni akt, ki je z njo vred priromal na občino, ni govoril o drugem, kakor o njeni ohromelosti ter o njeni pripadnosti naši občini. Tona sama ni mnogo govorila o svoji preteklosti, kadar je bila popolnoma pri sebi; kadar pa jo je

³ cunja.

⁴ jočeš.

napadla žalost, je govorila toliko in tako raztrgano, da se niti najiznajdljivejši niso mogli znajti v tem. Naposled se je pa le skovala neka temna zgodba o njeni preteklosti.

Tona je imela v mestu bogatega in uglednega ženina, v katerega je bila bolešno zaljubljena. Temu svojemu ljubljencu ni izročila le vsega svojega življenja, temveč tudi vse prihranke. In nekega dne je ta ženin baje na vsem lepem izginil. Po neki drugi verziji ta ženin ni izginil, temveč se je pred njenimi očmi oženil z drugo, še lepšo žensko. Kakor koli je že bilo, Tona si je vso nesrečo tako gnala k srcu, da je zbolela na duhu in na telesu in nekega dne so jo pripeljali v domačo srenjo.

Pređen je Tona prišla k nam, je oblezla že vse hleve in vse parne po fari, nekatere že po dvakrat. Njeno stanje se ni hotelo zboljšati. Ure žalosti so postajale vedno daljše in vedno temnejše, z njimi vred pa je hirala tudi telesno. Glava ji je postajala vedno bolj zabuhla, noge so ji vedno huje otekale in naposled ni mogla več zapustiti ležišča. Ker je imela po vsem životu polno mrčesa, predvsem pa na glavi, so jo pri nekem kmetu ostrigli. Zaradi bujnih in hitro rastočih las, ki so ji štrleli pokonci, ji je postala glava še debelejša.

Nekaj dni ni bilo nič z njo. Preživela jih je skoraj med neprestanim jokom in vzdihovanjem, ali pa v težki zamišljenosti in boječem drhtenju po celem životu. Tudi hrane se skoraj ni priteknila. Ko jo je nekoč hotela mati siloma krmiti, je začela tako presunljivo vekati, da jo je takoj pustila pri miru.

Tretji dan se ji je začelo stanje boljšati, jok je popustil, namesto tega pa se je pričela strahovito bati. Čim se je kdo prikazal pri vhodu na parno, se je zdrznila ter plašno zakrilila z rokami, kakor bi se hotela braniti. Pri tem je boječe vzdihovala:

„Oh, ne tepsti, ne tepsti, saj bom pridna! Nikar tepsti, lepo prosim...!“

Bilo je očitno, da so jo nekje pretepali. Šele ko se je prepričala, da je pri nas nihče ne tepe, se je polagoma umirila. Njena talovnost je z vsakim dnevom popuščala in njeno zaupanje v nas je naraščalo. Čez nekaj dni je bila že popolnoma pri sebi in se je začela že nasmihati. Potem je začela jesti za dva.

Izmed vseh domačih sem imel na parni največ jaz opraviti, ker sem kljub mladim letom že moral krmiti živino. Na parni se je delala in hranila rezanica. Zato sem imel Tono največje pred očmi. Tudi potem, ko je spet postala mirna, mi je bil pogled nanjo še vedno zoprni; njena velika, zabuhla glava z gladkim, a topim izrazom, njene velike, zatekle roke so me bodle v oči. Najbolj neznosne pa so mi bile njene velike, skoraj brezizrazne oči, v katerih je bilo toliko čudne motnjave in ki so se potem, ko je spet postala vedra, neprestano obračale za menoj. Neki neprijeten občutek me ni nehal navdajati pred njo, čeprav se mi je smilila; toda smilila se mi ni toliko zaradi svoje nesrečne življenjske zgodbe, kakor pa zaradi neobgljenosti, ker je bila tako neizrečeno uboga ter priklenjena v to ozko, napol trhlo kadunjo. Vse, kar je imela na sebi, je bilo kup cunj, o katerih ni bilo mogoče vedeti, ali so stare odeje ali pa stare obleke.

Počasi pa sem postal vendar malo drugačen ter sem naposled začel govoriti z njo. Nekega dne sem jo vprašal, kar me je najbolj zanimalo:

„Tona, ali so vas kje tudi topli?“

„So, sol!“ je hitro potrdila s svojim neprijetno zvenečim glasom.

„Kje pa?“ sem hotel vedeti dalje.

„Tam, koder sem že bila,“ se je glasil mirni odgovor.

Ker je nisem mogel pripraviti, da bi mi povedala, kje so jo topli, sem sam začel naštevati imena raznih kmetov.

„Mogoče pri Eberlnu?“

„Ne, tam me niso.“

„Mogoče pri Žerjavu?“

„Da, tam so me.“

„Kdo pa?“ sem znil s pridržano sapo.

„Gospodinja.“

Neka čudna radovednost me je gnala dalje.

„Ali so vas mogoče tudi pri Blatniku?“

„Tudi.“

„Kdo pa?“

„Dekla, ki mi je nosila hrano.“

„Pri Žuku?“

„Ne, tam me niso.“

„Pri Terpinu?“

„Tam so me hudo topli.“

„Kdo?“

„Otroci.“

„Otroci. Kako to?“ S Terpinovimi otroki sem hodil v šolo in me je ta novica tem bolj zadela.

„Obmetavali so me s kamenjem, s storži, z okleščki, a ko sem se zakopala pod odeje, so me mlatili po glavi in kamor je padlo.“

„Ali so vas dolgo tako topli?“ sem silil vanjo.

„Tako dolgo dokler se niso naveličali,“ je vdano in brez naglasa odgovarjala sirota v kadunji.

Naštel sem ji imena vseh hiš v občini ter zvedel, da so siroto preteпали v vsaki peti, šesti hiši. Vedno je bil nekdo pri hiši, ki se je spotikal ob njo in ji grenil njen križev pot. Godilo se je to nekako iz navade, iz dolgega časa. In čudno je bilo predvsem to, da je bila največkrat tepena pri revežih, dočim je v hišah zamožnejših ljudi niso toliko topli. Bil sem premlad, da bi razumel, zakaj so reveži pogostokrat neusmiljeni do sebi enakih zaradi svojega lastnega trpljenja in lastne nesreče, ker je njihova duša napolnjena z mržnjo do vsega sveta.

Vse to mi je Tona pripovedovala kar tako, brez kakega posebnega občutka, nazadnje pa, ko sva razgovor končala, mi je rekla:

„Kaj ne, da me pri vas ne boste topli? To tako strašno boli...“

Pri nas je seveda nihče ni tepel. Posebno se sicer tudi pri nas nismo brigali za siroto na parni, kajti oče in mati sta se brigala le za svoje delo. Dobivala je hrano, kadar smo jedli mi in kakršno smo uživali mi. Prvi teden jo je mati, ki je imela sicer na videz trdo skorjo do revežev, okopala, oprala in osnažila mrčesa, oče pa je zmetal cunje, s katerimi se je pokrivala, na gnojišče ter ji zato dal veliko, staro, vso zašito odejo, s katero je pozimi pokrival čebele v čebelnjaku. Na ta način je kup revščine v kadunji dobil malo prijaznejši videz. Drugače pa je naprej samevala na parni.

Nekoč sem jo spet zalotil v krčevitem joku. Sprva sem jo tiho opazoval, potem se mi pa je zasmilila ter sem jo začel tolažiti, kar se mi pa ni takoj posrečilo. Šele po dolgem prigovarjanju je jok potihnil, a vame se je uprlo tistih dvoje turobnih, vodenih oči. Tedaj sem jo vprašal:

„Zakaj pa toliko jočeš?“

„Za življenjem,“ mi je vdano odgovorila.

Naposled je prišel čas, ko je morala zapustiti našo parno. Namesto enega tedna, kakor je bilo nam od občine namenjeno, je ostala skoraj mesec dni pri hiši. Nekega dne pa smo zanesli kadunjo na že pripravljeni voz.

Molče in brezbrizno, kakor da bi se je vse dogajanje prav nič ne tikalo, je čepela Tona v kadunji; tudi njene globoke, vodene oči niso kazale nobenega vznemirjenja. Otroci smo spet stali okrog vprege kakor takrat, ko so jo pripeljali na dvorišče, mati je popravljala odejo in višala vzglavje. Vsi smo molčali. Ko je bilo že vse gotovo, je oče dejal:

„Tako, Tona, zdaj bova pa šla...“

Na glasu se mu je poznalo, da mu ni vseeno. Tona se ni ganila, dokler se voz ni premaknil. Šele tedaj se je okrenila proti nam ter rekla z malo zatohlim glasom:

„Pa boglonaj, kar ste storili zame!“

In glava ji je spet omahnila na prsi.

Stali smo in nemo gledali za vozom, dokler nam ni izginil izpred oči. Tedaj se je mati obrnila k nam otrokom in dejala:

„Poglejte, otroci, tako se godi siromaku...!“

Nič drugega ni rekla...

Misli na karte

Igo Gruden

So misli na karte,
se duh je zatél:
odrezek sem vzel
in dóbil sem parte.